

Rozwój i znaczenie japońskiej prasy w okresie Meiji (1868-1912)

AGNIESZKA PAWNIK

Streszczenie

Okres Meiji (1868-1912) to czas zmian i reform Japonii na poziomie gospodarczym, militarnym i społecznym. Podczas poprzedzającego go okresu ponad 250-letniej izolacji, Japonia odcięła się od zagranicznych wpływów. Wraz z odnową cesarską rozpoczęła trud modernizacyjny, na wielu polach równoznaczny z westernizacją. Elementem zmian społecznych, walki z analfabetyzmem oraz rosnącej świadomości obywatelskiej był gwałtowny rozwój prasy, która wpływała na opinię publiczną związaną z polityką wewnętrzną i zagraniczną, stanowiła platformę wymiany idei i pozwalała na swobodne wyrażanie myśli. Później jednak rząd Japonii wzmocnił cenzurę i na fali tzw. "kursu zwrotnego" zaczął krytycznie podchodzić do rozwiązań Zachodu, starając się implementować rodzime wartości etyczne do przyjętych zagranicznych struktur. Zmiany polityczne i społeczne w dalszym ciągu znajdowały odbicie w prasie. Niniejszy artykuł podejmuje się krótkiego przedstawienia najważniejszych tendencji, pozycji i postaci, które miały wpływ na rozwój prasy w Japonii na przełomie wieków.

Słowa kluczowe: Japońska prasa, media w Japonii, okres Meiji, japoński system edukacji, Fukuzawa Yukichi

Abstract

Meiji period (1868-1912) is a time of fundamental changes and reforms in Japan on the economic, military and social level.

During the previous era, Japan was self-isolating from the foreign influence for over 250 years. Meiji restoration in 1868 started a grand modernization movement, often equivalent to westernization. Changes in social structure, language, education and a growing self awareness of Japanese people as the citizens of a modernized nation led to the rapid growth of press. Initially it was a platform and a tool that shaped the public opinion on domestic and foreign matters, allowing free speech and criticism. After some time Japanese government strengthened the censorship and with the so-called 'reverse course' it started criticising the Western ideas, implementing them with the domestic ethics and philosophy. Political and social changes can be seen in the process that influenced the press. This paper offers a short description of the most important tendencies, names and titles, that affected the history of press in Meiji Japan.

Keywords: Japanese press, Japanese media, Meiji period, Japanese educational system, Fukuzawa Yukichi

WPROWADZENIE

Okres Meiji (1868-1912, 明治) zapisał się w historii Japonii jako czas głębokich przemian wewnętrznych. Podczas poprzedzającej go epoki Tokugawa (1600-1868), Japonia odcięła się od zagranicznych wpływów. Oficjalne kontakty z obcokrajowcami zostały wtedy ograniczone do sztucznej wyspy Dejima w zatoce Nagasaki, na której zatrzymywali się Holendrzy i Chińczycy. Okres zamknięcia trwał ponad 250 lat, podczas których ówczesną wiedzę zasilaly tzw. nauki holenderskie (*rangaku*, 蘭学), szczególnie w kwestiach, które tradycyjnie są uznawane w Japonii za tabu¹. W okresie od wpłynięcia do zatoki Uraga czarnych statków komandora Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych Matthew Perry'ego w 1853 roku, Japonia stanęła przed zadaniem transformacji struktur gospodarczych, politycznych i społecznych, tak, by stworzyć nowoczesne państwo mogące walczyć i konkurować z zachodnimi mocarstwami².

Wraz z odnową dynastii cesarskiej w 1868 roku, rozpoczęto rozbudowane programy reform edukacyjnych, ekonomicznych i militarnych, które miały służyć powstaniu nowych klas społecznych i silnego, scentralizowanego aparatu państwowego. Działania modernizacyjne okresu Meiji są także związane z bezprecedensowym rozwojem prasy, bezpośrednio wynikającym z rosnącej świadomości obywatelskiej społeczeństwa Japonii. Powstające wtedy stowarzyszenia, ugrupowania i zrzeszenia, które często wydawały pamflety zawierające opisy prowadzonych przez siebie debat i nowych postulatów, prowadziły do dalszej wymiany informacji i powstawania platformy dyskursu społecznego³.

Niniejszy artykuł ma na celu skrótowy opis najważniejszych elementów i tendencji związanych z rozwojem prasy w okresie Meiji. Wśród najważniejszych pytań i kwestii, które warto przy tym rozważyć, można wymienić związki zmian obyczajowych z rozwojem prasy, jej wymiar polityczny oraz znaczenie kulturowe. Chciałabym rozważyć tezę, że rozwój prasy w okresie Meiji ściśle odzwierciedlał charakter przemian politycznych, społecznych i kulturowych ówczesnej Japonii.

---

¹Tj. związanych m.in. ze śmiercią: jednym z najbardziej znanych przypadków jest praca lekarza i tłumacza Sugity Genpaku, który w połowie XVIII wieku wykorzystał zachodnią wiedzę dotyczącą medycyny i przeprowadził sekcję zwłok. Jansen, Marius B. (red): *The Cambridge history of Japan. Volume 5: The Nineteenth Century*. Cambridge University Press, New York 1989, str. 92-93; Takano, Yayori: "Foreign Influence and the Transformation of Early Modern Japan" w: Brian Goodman (red.), *Emory Endeavours in History Volume III: Navigating the Great Divergence*, Emory University, 2010, str. 85.

²Tubielewicz, Jolanta: *Historia Japonii*, Wydawnictwo Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 1984, str. 328.

³Gordon, Andrew: *A modern history of Japan: from Tokugawa times to the present*, Oxford University Press, New York/Oxford 2003, str. 69-70.

ZMIANY SPOŁECZNE I OBYCZAJOWE OKRESU MEIJI (1861-1912)

W 1871 roku powstało japońskie Ministerstwo Edukacji, które rok później opracowało szkic systemu edukacyjnego *Gakusei* (学制). Jego celem była edukacja powszechna, która miała łączyć wszystkich obywateli niezależnie od ich pochodzenia, płci czy stopnia zamożności⁴. Cesarz Mutsuhito ogłosił wtedy dekret, w którym zawarł cele Japonii na kolejne lata. Podkreślił m.in. walkę o to, „aby w żadnej wiosce nie pozostała nieoświecona choćby jedna rodzina⁵”. Przestrzegł także, by wiedza nie była uważana „za własność wyższych klas, lecz za wspólne dziedzictwo, z którego po równej części mają otrzymać szlachta i samurajowie, chłopci i rzemieślnicy, mężczyźni i kobiety⁶”. Dekret, wpisujący się w ducha epoki, nakłaniał obywateli do dalszego zwrotu ku zachodnim rozwiązaniom i stylowi życia. Japonia zetknęła się z nowymi nawykami związanymi z odżywianiem się, ubiorem, zawodami, które pojawiały się wraz z rozwojem systemu edukacyjnego i rozprzestrzenianiem się zagranicznej technologii. W 1873 roku cesarzowa po raz pierwszy ukazała się publicznie bez zaczernionych zębów. Chociaż żołnierze zaczęli nosić mundury inspirowane zachodnimi jeszcze przed odnową cesarską, społeczeństwo Japonii przyjęło zagraniczne stroje dopiero po 1872 roku, kiedy cesarz i jego najbliższe otoczenie zaczęli pojawiać się w nich publicznie. Wielu mężczyzn występowało w zachodnich ubraniach wyłącznie w przestrzeniach rządowych⁷.

Gwałtowne przemiany społeczne okresu Meiji można zaobserwować w zmianie języka oraz literatury. Nowe wyrazy związane z technologią i kulturą, zapisywane za pomocą sylabariusza *katakana* (カタカナ), doprowadziły do stopniowej japonizacji transkrypcji zapożyczeń. Zmiany społeczne związane ze zniesieniem klas społecznych, które od 1605 roku były zamrożone w systemie (*shi-nō-ko-shō* - 士農工商)⁸, doprowadziły do stopniowego zanikania surowych zasad mówienia o sobie i innych dedykowanymi zaimkami osobowymi. Ogólnikowe formy bezosobowe, które są tłumaczone przez Louisa Frédérica jako „myśli się, że” zamiast „myślę, że”, na stałe wpłynęły na język japoński⁹. Uspółcześnienie zasad mowy i pisma doprowadziło do pojawienia się głosek krytycznych, które wyrażały niepokój, że tak gwałtowne przyjmowanie zapożyczeń i zmiany na poziomie gramatycznym wpłynęły na naturę języka japońskiego. Przykładem zobrazowania przemian jest twórczość

---

⁴Duke, Benjamin: *The history of modern Japanese education: Constructing the national school system, 1872-1890*. Rutgers University Press, New Brunswick 2009, str. 75.

⁵Frédéric, Louis: *Życie codzienne w Japonii u progu nowoczesności(1868-1912)*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1988, str. 152.

⁶Frédéric, Louis: *Życie codzienne...*, str. 152.

⁷Frédéric, Louis: *Życie codzienne...*, str. 179-180. Varley, Paul: *Kultura Japońska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, str. 235.

⁸Tubielewicz, Jolanta: *Historia...*, str. 275.

⁹Frédéric, Louis: *Życie codzienne...*, str. 82-83.

Futabatei Shimnei, który w latach 1887-1889 napisał dwie wersje powieści „Płynące Chmury” wykorzystując tradycyjną i zmodernizowaną wersję języka literackiego¹⁰.

Japonia szybko stała się nie tylko importerem, ale także eksporterem wiedzy. Wraz z sukcesami modernizacyjnymi współczesny język japoński urósł do rangi *lingua franca* w Azji Wschodniej. Studenci z Chin i okupowanej przez Japonię Korei mieli dostęp do literatury Zachodu dzięki tłumaczeniom z języka japońskiego. Nowe japońskie wyrazy związane z socjologią, antropologią, teoriami politycznymi i przemysłem, które powstały dzięki chińskim znakom, trafiły do Chin i na stałe wkroczyły do ich języka, kształtując doświadczenie przełomu XIX i XX wieku¹¹.

Pod koniec epoki Meiji ponad 95% dzieci uczęszczało do szkół, a Japonia zapisała się w historii jako pierwsze państwo w Azji, które zwalczyło analfabetyzm za pomocą nowoczesnego systemu edukacyjnego¹². W 1907 roku rozszerzono edukację obowiązkową z 4 do 6 lat¹³. Między 1907 a 1910 rokiem, wraz z dofinansowaniem rządowym, podwojono liczbę bibliotek, a do 1912 roku w zasadzie nie było w Japonii miejsc bez uczniów. Odsetek osób, które nie umiały czytać i pisać poniżej 40 roku życia także był znikomy¹⁴. Pod koniec epoki Meiji, za pomocą reform prawnych, zwiększono liczbę osób, które otrzymywały edukację powyżej podstawowej. W 1905 roku 104 tys. uczniów w wieku od 15 do 19 lat uczęszczało do szkół średnich, co odpowiadało 10% ówczesnej populacji. Niespełna 3 lata później ta liczba wzrosła do prawie 20%¹⁵.

Walka z analfabetyzmem doprowadziła do silnego rozwoju prasy. W 1871 powołano *Yokohama Mainichi Shinbun* (横浜毎日新聞), pierwszą dzienną gazetę japońską, która była bezpośrednio związana z przebywającymi w Yokohamie obcokrajowcami, zarówno badaczami, naukowcami i specjalistami zatrudnionymi przez rząd japoński, jak i awanturnikami i szukającymi przygód podróżnikami. Zagraniczni specjaliści (*oyatoigaikokujin* - お雇い外国人), którzy trafiali do Japonii z ponad 20 krajów w ramach kontraktów rządowych i prywatnych, cieszyli się dużym prestiżem i wolnością działania. *Cambridge History of Japan* podaje, że w okresie najbardziej znaczącego „zwrotu ku

---

¹⁰Jansen, Marius B.: *The making of Modern Japan*, Cambridge the Belknap press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2000, str. 474.

¹¹Kamei-Dyche, Andrew T: “The History of Books and Print Culture in Japan: The State of the Discipline” w: *Book History 14*, 2011, str. 277.

¹²Anderson, Roland: *Education in Japan—Century of modern development*. U.S. department of health, education and welfare, U.S. Government Printing Office, Waszyngton 1975, str. 18-46; Satoshi Yamamura: „National Education Policy and the Masses in Modern Japan: The Origins of a State-Oriented Mentality and the Long Detour to a New Form of Citizenship Education”, w: *International Education Journal*, Vol 3, No 5, 2002, str. 10.

¹³Saito Yasuo, *Education In Japan: Past and Present*. National Institute for Educational Policy Research, str. 5.

¹⁴Frédéric, Louis: *Życie codzienne...*, str. 116.

¹⁵Gordon, Andrew: *A modern history...*, str. 106; Jansen, Marius B. (red.) *The Cambridge history of Japan. Volume 6: The Twentieth Century*. Cambridge University Press, New York 2008. str. 402.

Zachodowi” charakteryzującego pierwsze dziesięciolecie okresu Meiji, Ministerstwo Przemysłu przeznaczyło na pensje dla obcokrajowców ponad 1/3 swojego budżetu¹⁶. W 1874 roku 10 najbardziej uznanych specjalistów zarabiała więcej, niż ówczesny premier. Najwięcej osób zostało zatrudnionych przez rząd w 1875 roku. Od tego momentu liczba zagranicznych specjalistów stopniowo spadała, a po 1894 roku spadła poniżej stu. Bezpośrednią przyczyną tego stanu rzeczy było wykształcenie rodzimej kadry specjalistycznej dzięki nowym szkołom, uniwersytetom i rozwojowi gospodarczemu¹⁷.

W 1872 roku w Tokio powołano *Nichinichi News* (日々), która jest do tej pory wydana pod tytułem *Mainichi Shinbun* (毎日新聞). Ta pozycja od samego początku swojego działania była poświęcona zmianom politycznym i stanowiła odbicie rosnącej świadomości obywatelskiej i przemian społeczeństwa japońskiego. Od 1889 roku wydawana jest także *Asahi Shinbun* (朝日新聞), która opisywała społeczny wymiar działań modernizacyjnych.

Gazety cieszyły się dużym zainteresowaniem i poczytnością. W latach 70-tych XIX wieku Tokio i Osaka były centrami wydającymi najbardziej poczytne pozycje, ale większość prefektur wydawała lokalne, małe wiadomości codzienne lub tygodniowe¹⁸. Andrew T. Kamei-Dyche zwraca uwagę, że pomimo ogromnego znaczenia prasy i dziennikarstwa, dopiero w latach 90-tych XIX wieku gazety wydawane w Japonii zaczęły przypominać pozycje europejskie i amerykańskie. Wtedy zrezygnowano z tradycyjnych metod druku sięgających epoki Tokugawa na rzecz nowoczesnych pras drukarskich. Rząd centralny, który wspierał rozwój prasy i jednocześnie walczył o kontrolę nad nim, zdawał sobie sprawę z możliwości kontroli społeczeństwa za pomocą gazet i dzienników jeszcze przed Odnową Meiji. Prestiż gazet wydawanych za pomocą zachodnich, nowoczesnych pras drukarskich, ułatwił dalsze cenzurowanie treści i nadzór nad informacjami, które były wówczas wydawane¹⁹.

WYMIAR KULTUROWY I POLITYCZNY ROZWOJU PRASY W JAPONII OKRESU MEIJI (1868-1912). STUDIUM PRZYPADKU „MEIROKU ZASSHI” ORAZ „KOKUMIN NO TOMO”

Aby zrozumieć wpływ i znaczenie rozwoju prasy w okresie Meiji, należy zaprezentować jej pracę i funkcjonowanie w okresie początkowego „zwrotu ku Zachodowi” charakteryzującego się zainteresowaniem indywidualizmem i rozwojem jednostki oraz późniejszego powrotu do konfucjańskich struktur i nacisku na wartości posłuszeństwa

¹⁶Gordon, Andrew: *A modern history...*, str. 72; Muramasu Teijiro, *Westerners in the Modernization of Japan*, Hitachi. Ltd, Tokio 1995, str. 10.

¹⁷Muramasu Teijiro, *Westerners...*, str. 22, 23.

¹⁸Jansen, Marius B (red): *The making of...*, str. 474.

¹⁹Kamei-Dyche, Andrew T: “The History of Books and Print Culture in Japan: The State of the Discipline” w : *Book History* 14, 2011, str. 276-277.

i poszanowania autorytetów. Tak jak zostało to już wcześniej podkreślone, prasa okresu Meiji ściśle odpowiada charakterowi prezentowanych przemian społecznych, politycznych i gospodarczych.

„Zwrot ku Zachodowi” charakteryzujący się silną modernizacją i westernizacją wiąże się z pracą „Stowarzyszenia Szóstego Roku Meiji” (Meirokeisha, 明六社), założonego w 1873 roku przez grupę intelektualistów zainteresowanych wdrażaniem idei oświeceniowych²⁰. Część z nich, w tym Mori Arinori czy Mitsukurio Rinsho, wywarła znaczący wpływ na rozwój japońskiej edukacji, udzielając się w Ministerstwie Edukacji i biorąc udział w rozbudowanych procesach reform. W późniejszym okresie do „Stowarzyszenia” dołączył także Tanaka Fujimaro, późniejszy Minister Edukacji odpowiedzialny za realizację założeń programu *Gakusei*. Wszyscy członkowie „Stowarzyszenia” wywodzili się z klasy samurajskiej, większość znała języki obce i studiowała poza granicami Japonii, co często było równoznaczne z uczestnictwem w strukturach rządowych²¹.

W latach 1874-1875 członkowie ugrupowania wydawali kontrowersyjne czasopismo *Meirokei Zasshi* (明六雜誌), które pomimo krótkiego okresu trwania było bardzo popularne i osiągnęło wysoki nakład 3 tys. egzemplarzy²². „Stowarzyszenie” opublikowało w nim krótkie eseje dotyczące modernizacji, kultury, historii Zachodu oraz gospodarki²³. Teksty, które różniły się pod względem kontrowersyjności, dotyczyły m.in. postulatu utworzenia zgromadzenia narodowego wybieranego przez lud, wprowadzenia wolności wyznania i rozwijania edukacji kobiet²⁴.

Wiele z prezentowanych w *Meirokei Zasshi* tez było uznawane za kontrowersyjne, lecz ze względu na ducha epoki, nie spotykały się z ostrą krytyką. Na łamach czasopisma znalazł się m.in. postulat Mori Arinoriego, by zastąpić język japoński angielskim. W 1875 roku Nishi Amane zaproponował usunięcie znaków chińskich z języka literackiego, tłumacząc, że „nawet dzieci będą w stanie czytać pisma dorosłych ludzi, nawet ignoranci będą w stanie zapisywać swoje opinie. Wszystkie rzeczy z Europy staną się nasze²⁵”. Edukator Fukuzawa Yukichi, który znajdował się w gronie założycieli „Stowarzyszenia”, postulował przyjęcie przez Japonię chrześcijaństwa, licząc na pozytywne nastawienie Zachodu do tej decyzji²⁶. Oszacowuje się, że liczne publikacje Fukuzawy Yukichiego, w tym jego słynna „Zachęta do

---

²⁰Frédéric, Louis: *Życie codzienne...*, str. 54.

²¹Duke, Benjamin: *The history of the modern...*, str. 156-158.

²²Frédéric, Louis: *Życie codzienne...*, str. 54.

²³Kenichi Ohno, *The Economic Development of Japan; The Path Traveled by Japan as a Developing Country*. Yuhikaku Publishing Co. Ltd., Tokyo 2005, str. 68.

²⁴Frédéric, Louis: *Życie codzienne...*, str. 54-55.

²⁵“Even children will be able to read the writing of men, even the ignorant will be able to record their opinions... All things of Europe will be entirely ours”. Tłum. własne, Jansen, Marius B.: „*The making of...*”, str. 476.

²⁶Ibidem.

nauki” (学問のすすめ), osiągnęła nakład kilku milionów egzemplarzy w latach 1860-1890²⁷. *Meiroke Zasshi* zostało zamknięte w 1875 roku po wzmocnieniu cenzury rządu centralnego. Pozostaje jednym z najważniejszych tytułów związanych z wątkami oświeceniowymi wydawanymi w ówczesnej Japonii²⁸.

„Zwrot ku Zachodowi” był także związany ze zmianami związanymi z pozycją kobiet w społeczeństwie. W tym okresie wśród stowarzyszeń zrzeszających kobiety zainteresowane rozwijaniem swojej świadomości obywatelskiej i aktywnego uczestnictwa w sprawach kraju, powstało m.in. „Tokijskie Stowarzyszenie Reform Kobiet” (*Fuji kyōfukai* - 婦人矯風会), w którym udzielały się pisarki oraz nauczycielki²⁹. W 1885 roku chrześcijanin Iwamoto Yoshinaru rozpoczął wydawanie pierwszego magazynu dla kobiet - *Jogaku Zasshi* (女学雑誌), w którym postulowano m.in. równość płci, rozszerzanie edukacji dla kobiet oraz zniesienie prostytucji³⁰.

W pierwszych dziesięcioleciach epoki Meiji dziennikarstwo stanowiło ważny przyczółek dla wykluczonych z działalności rządowej młodych intelektualistów. W 1873 roku Numa Morikazu założył stowarzyszenie Ōmeisha (嚶鳴社, dosł. Stowarzyszenie Śpiewających Ptaków), które służyło rozwijaniu dyskursu o zachodnich ideach. Numa, który walczył po stronie shogunatu podczas starć towarzyszących odnowie cesarskiej, wykupił wspomnianą wcześniej gazetę *Yokohama Mainichi Shimbun* w 1879 roku i przekształcił ją w forum dla ruchu pro konstytucyjnego i walcząc o ustanowienie zgromadzenia narodowego³¹. Tego rodzaju działalność dziennikarska doprowadziła później do silniejszej cenzury i ograniczania wolności prasy.

Wraz z promulgacją Konstytucji Japonii w 1889 roku rozpoczął się „kurs zwrotny”, który charakteryzował się światopoglądową zmianą postrzegania Zachodu. Entuzjastyczne „zachłyśnięcie się” obcymi rozwiązaniami i technologią doprowadziło do ponownego zwrotu do rodzimej kultury. W 1910 roku polityk Tanaka Shozo wygłosił przemówienie w Parlamencie, w którym zawarł opinię, że „współczesna cywilizacja zniszczyła moralne struktury, na których stworzenie trzeba było pięćset lub tysiąc lat³²”. Promulgowany w 1890 roku „Reskrypt o Wychowaniu”, który nadał ostateczny kształt „cesarskiej edukacji” (*tennosei kyōiku*, 天皇制教育) związanej z ścisłym kultem władcy, łączył etykę konfucjańską

---

²⁷Jansen, Marius B.: „*The making of...*”, str. 80.

²⁸Kenichi Ohno, *The Economic Development...*, str. 69.

²⁹Gordon, Andrew: *A modern history...*, str. 79.

³⁰Kiguchi Junko, *Japanese Women's Rights at the Meiji Era*, [http://daigakuin.soka.ac.jp/assets/files/pdf/major/kiyou/17_syakai2.pdf], dostęp: 15.08.2020, str. 134-135.

³¹Jansen, Marius B. (red.) *The Cambridge history of Japan. Volume 5...*, str. 410.

³²Jansen, Marius B. (red): *The Cambridge history of Japan. Volume 5...* str. 716;

z biurokratycznymi rozwiązaniami Zachodu³³. Jak podaje Roland Anderson, był to jeden z najważniejszych dokumentów w historii Japonii, który ukształtował zasady wychowania na kolejne 55 lat³⁴. Od tego momentu prasa Japonii zaczęła podlegać coraz bardziej rozbudowanym zasadom cenzury, które miały na celu chronić zawartą w Konstytucji i „Reskrypcie o Wychowaniu” tezę *kokutai* (国体) definiowaną przez Paula Varleya jako „strukturę narodu” oraz „państwo narodowe”³⁵. *Kokutai* tworzyło narrację specjalnego statusu cesarza, unikatowych struktur państwowych i lojalności obywatelskiej o transcendentnym i ponadczasowym charakterze, co sprawiło, że feudalne struktury epoki Tokugawa stały się elementem nostalgicznej przeszłości³⁶.

O randze i znaczeniu narzędzia, jakim była prasa okresu Meiji w czasie „kursu zwrotnego”, świadczy działalność wpływowego historyka i dziennikarza Tokutomi Sohō (1863-1957), który w okresie od 1898 do 1912 pełnił rolę „półoficjalnego rzecznika rządowego”. Wcześniej był zaangażowany w wydawanie lokalnych wiadomości w Kumamoto. Po przeprowadzce do Tokio w 1887 roku założył pierwszy magazyn informacyjny Japonii – *Kokumin no Tomo* (Przyjaciel Ludu, 国民の友) wydawany w latach 1887-1898. Pismo, zarówno w wersji japońskojęzycznej, jak i anglojęzycznej pod tytułem *The Far East* (Daleki Wschód), wydawanej w latach 1896-1898, miało znaczący wpływ na politykę okresu Meiji. W latach 1890-1929 wydawał wpływową pozycję *Kokumin Shimbun* (Gazeta Ludu, 国民新聞)³⁷. Sohō, który nigdy nie uważał się za edukatora, uczestniczył w kształtowaniu postaw elit politycznych wobec polityki zagranicznej, narastającego konfliktu z Rosją, interesami w Korei i na Tajwanie. W związku z naciskiem opozycji politycznej, w 1906 roku zrezygnował z tworzenia platformy dyskusji dedykowanej „wyedukowanej, zaangażowanej w politykę elicie” na rzecz dostarczania informacji „masom”. W 1929 roku wspominał gorzko: „Gazeta była kiedyś narzędziem polemiki, a bieżące wydarzenia były w niej drugorzędne (...) Kiedyś gazety służyły wykształconej mniejszości, dziś – masom. Kiedyś gazeciarski był liderem mas, obecnie – jest dla nich kolejnym źródłem rozrywki³⁸”.

---

³³Platt, Brian: *Burning and Building: Schooling and State Formation in Japan, 1750-1890*. Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts) and London 2004, str. 10.

³⁴Anderson, Roland: *Education in Japan...*, str. 44.

³⁵Varley, Paul: *Kultura...*, str. 249.

³⁶Tubielewicz, Jolanta: *Historia...*, str. 345. W ramach „zwrotu ku przeszłości” w 1880 roku przywrócono tytuł ostatniemu shogunowi, Yoshinobu (Keiki). Saigo Takamori, który stał na czele rebelii samurajskiej z 1877 roku, otrzymał pośmiertnie ułaskawienie. Jansen (red.) *The Cambridge history of Japan. Volume 5...*, str. 37.

³⁷Ito Takashi, George Akita: “The Yamagata-Tokutomi Correspondence. Press and Politics in Meiji-Taisho Japan” w: *Monumenta Nipponica* 36, no. 4 (1981), str. 391-393.

³⁸“The newspaper was (once) an instrument of polemic, news was less important (...) Newspapers once served a learned minority, today, they are for the masses. The newspaperman was once the leader of the masses: today, he provides them with one more source of amusement”, tłum. własne, Ito

ZAKOŃCZENIE

Burzliwa epoka Meiji, podczas której Japonia dokonała modernizacji na wszystkich szczeblach państwa, ściśle wiąże się z trudem edukacji i ideami oświecenia. Wraz z coraz mniejszym odsetkiem analfabetyzmu oraz wszechobecnymi postulatami kształcenia się, coraz więcej osób zaczęło interesować się prasą, wydawaną przez stowarzyszenia, ugrupowania, partie polityczne i inne struktury.

W pierwszych dziesięcioleciach epoki Meiji prasa Japonii, ściśle związana z nowymi ruchami postulującymi idee modernizacji i westernizacji, pozwalała na dużą swobodę politycznego działania. Nowe pokolenie, wykształcone w zachodnim duchu i czytające tłumaczenia europejskich i amerykańskich teorii politycznych XVIII i XIX wieku, głosiło na łamach gazet kontrowersyjne i odległe idee polityczne, walcząc o zgromadzenie narodowe, równość wobec prawa i większą wolność jednostki. W odpowiedzi rząd Japonii, obawiając się ruchów rewolucyjnych na wzór wydarzeń we Francji i Stanów Zjednoczonych, zaczął walczyć o większą kontrolę nad przepływem myśli, kontynuując tradycję z okresu Tokugawa. Coraz więcej stowarzyszeń niezgodnych z zasadami cenzury było rozwiązywanych i ograniczonych. Prasa, która w latach 90-tych XIX wieku zaczęła wykorzystywać zachodnie prasy i technikę druku, zaczęła być bezpośrednim przedłużeniem politycznego ramienia państwa i elementem wywierania wpływu na świadomość obywatelską Japończyków.

Sukcesy Japonii w polityce wewnętrznej i zagranicznej związanej z promulgacją Konstytucji, działalnością Parlamentu, stworzeniem nowoczesnej armii oraz wreszcie zwycięstwem nad Rosją w 1905 roku wzmocniły przekonanie o zasadności kultu cesarskiego i wyjątkowego charakteru Japończyków wyrażonego w idei *kokutai*. Japonia, która nigdy nie była skolonizowana i na nowo zaistniała na arenie międzynarodowej jako konkurent zagranicznych mocarstw, zaczęła postulować istnienie dziejowej misji znajdującej odbicie w idei pan-azjatyckości³⁹.

Takashi, George Akita: "The Yamagata-Tokutomi Correspondence. Press and Politics in Meiji-Taisho Japan" w: *Monumenta Nipponica* 36, no. 4 (1981), str. 391-393.

³⁹Jansen, Marius B. (red): *The Cambridge history of Japan. Volume 5...* str. 772.

Literatura

1. Anderson, Roland: *Education in Japan—Century of modern development*. U.S. department of health, education and welfare, U.S. Government Printing Office, Waszyngton 1975, str. 18-46.
2. Duke, Benjamin: *The history of modern Japanese education: Constructing the national school system, 1872-1890*. Rutgers University Press, New Brunswick 2009.
3. Frédéric, Louis: *Życie codzienne w Japonii u progu nowoczesności(1868-1912)*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1988.
4. Gordon, Andrew: *A modern history of Japan: from Tokugawa times to the present*, Oxford University Press, New York/Oxford 2003.
5. Ito Takashi, George Akita: "The Yamagata-Tokutomi Correspondence. Press and Politics in Meiji-Taisho Japan" w: *Monumenta Nipponica* 36, no. 4 (1981), str. 391-393.
6. Jansen, Marius B. (red): *The Cambridge history of Japan. Volume 5: The Nineteenth Century*. Cambridge University Press, New York 1989.
7. Jansen, Marius B. (red.) *The Cambridge history of Japan. Volume 6: The Twentieth Century*. Cambridge University Press, New York 2008.
8. Jansen, Marius B.: *The making of Modern Japan*, Cambridge the Belknap press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2000, str. 333-473.
9. Kamei-Dyche, Andrew T: "The History of Books and Print Culture in Japan: The State of the Discipline" w : *Book History* 14, 2011, str. 270-304.
10. Muramasu Teijiro, *Westerners in the Modernization of Japan*, Hitachi. Ltd, Tokio 1995.
11. Saito Yasuo, *Education In Japan: Past and Present*. National Institute for Educational Policy Research.
12. Satoshi Yamamura: „National Education Policy and the Masses in Modern Japan: The Origins of a State-Oriented Mentality and the Long Detour to a New Form of Citizenship Education”, w: *International Education Journal*, Vol 3, No 5, 2002.
13. Takano, Yayori: "Foreign Influence and the Transformation of Early Modern Japan" w: Brian Goodman (red.), *Emory Endeavours in History Volume III: Navigating the Great Divergence*, Emory University, 2010, s. 82-93.
14. Tubielewicz, Jolanta: *Historia Japonii*, Wydawnictwo Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 1984.
15. Varley, Paul: *Kultura Japońska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, str. 229-263.
16. Kenichi Ohno, *The Economic Development of Japan; The Path Traveled by Japan as a Developing Country*. Yuhikaku Publishing Co. Ltd., Tokyo 2005.

17. Kiguchi Junko, *Japanese Women's Rights at the Meiji Era*,
[http://daigakuin.soka.ac.jp/assets/files/pdf/major/kiyou/17_syakai2.pdf], str. 134-135.
Platt, Brian: *Burning and Building: Schooling and State Formation in Japan, 1750-1890*.
Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts) and London 2004.